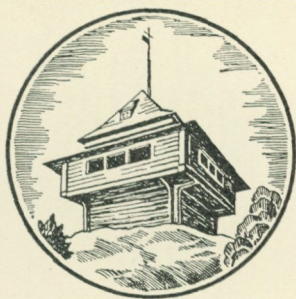

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1938**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1938

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Omslagets första sida med motiv från Dalagården på Skansen efter fotografi av Olof Ekberg; sista sidan med interiörbilder från Glashyttan på Skansen efter fotografier av Ateljé Wahlberg.

Tryckt hos

Tryckeriaktiebolaget Thule, Stockholm 1938

I MUSEER OCH BLAND MUSEIMÄN FÖR TRETTIO ÅR SEDAN

av Axel L. Romdahl

Trettio år är i och för sig ingen lång tidrymd, men redan äro de flesta, ja, så gott som alla de som intogo en framträdande plats inom det svenska museilivet vid detta århundrades början, bortgångna, och endast få av dem som nu äro verksamma vid våra museer ha varit med och tjänstgjort under dem eller tillsammans med dem. Förhållandena äro i mångt och mycket annorlunda nu än då, och det svenska museiväsendet har kommit in i ett nytt skede och på nya banor. Det kan då måhända ha sitt intresse, att en som visserligen ännu icke känner sig ha rätt att räknas till "de gamle" eller önskar göra anspråk på att uppfattas såsom ärevördig och i besittning av ett långt livs erfarenhet, tvångslöst och som det faller sig berättar ett och annat från den tid då han gjorde sitt inträde på museibanan.

Aspiranterna på denna bana voro den gången icke så många som nu, och en ung man som riktade in sig åt det hållet uppfattades gärna såsom en vågsam och egendomlig herre, vilken sökte sig en väg utanför de välutstakade ämbetskarriärerna. De platser som stodo till buds voro icke heller många, och utsikterna tedde sig alltså föga lysande. Då jag hösten 1902 vandrade upp till intendenten och chefen för Nationalmuseum, Ludvig Looström, för att fråga om jag kunde vinna anställning såsom e. o. amanuens vid museet, var det med ganska ringa förhoppning

Uppsatsen utgör en nedskrift av några minnen berättade för Svenska museimannaföreningen vid dess sammanträde den 5 december 1936.

om ett gynnsamt svar. Nationalmuseichefen förklarade också genast att det icke kunde bli tal om någon anställning såsom amanuens. Men då jag anhöll att få tjänstgöra såsom oavlönad volontär, beviljades denna anhållan, och jag kunde alltså börja att arbeta i museet på nyåret 1903. Min tjänstgöring förlades till gravyravdelningen, som var inrymd i den nuvarande gustavianska salen, en väldig lokal med högetsittande sidoljusfönster, uppdelad i tre delar genom montrer med höga skärmväggar. Avdelningen till vänster var apterad till tjänsterum, i den mellersta avdelningen stod det stora bordet för forskare och studerande allmänhet. Här syntes vid denna tid ofta nog Oscar Levertins markanta profil lutad över kartongerna med Callot-gravyrer — han höll just då på med sin essay över den store Lothringaren — medan Carl G. Laurin, som var i färd med att samla material till första upplagan av sin kulturhistoriska bilderbok, fyllde hela gravyrsalen med sina temperamentsfulla exklamationer och kvicka infall. Det var amanuensen dr John Kruse som förestod gravyr- och handteckningssamlingarna. Han hade liksom de flesta "esteter" den tiden ägnat sina universitetsstudier huvudsakligen åt litteraturhistorien och hade disputerat på en gedigen avhandling om Hedvig Charlotta Nordenflycht, i vilken han till skämtarnes förnøjelse icke underlåtit att ta med detaljer sådana som den vittra damens tvättnotor. Nu gick han emellertid med liv och själ upp i konsten, som sällan haft en så på en gång hängiven och ödmjuk dyrkare som han. Inom den svenska konsten intresserade han sig särskilt för Carl Larsson, vars älskvärda skildring av hem och barn vunnit hans hjärta, och för Sergel, vars handteckningar han högt beundrade och började utge i Föreningens för grafisk konst publikationer. Men hans stora kärlek var Rembrandt. Han har reproducerat Nationalmuseums Rembrandtsteckningar och utgivit den fina boken om Rembrandts färger, en bok som Rembrandtälskaren ännu kan ta fram och läsa med behållning. Nu på vårsidan 1903 var han ivrigt upptagen av sina tjänsteplikter i strängare mening. Nationalmuseum skulle för att få medel till nyinköp sälja sina kopparsticksdubletter och för den skull måste

hela gravyrbeståndet genomgås, dubletterna tagas ut och jämföras, så att man var säker om att icke avhända sig de bästa exemplaren. Företaget att sälja Nationalmusei dubletter måste anses ha varit i hög grad olyckligt. Huru väl skulle icke dessa blad kunna kommit till pass i våra ortsmuseers samlingar! Emellertid var det just detta tilltag som gjorde mig och mitt arbete välkomna i Nationalmuseum. Jag hade fullt upp att göra och kunde för min del skatta mig lycklig att på kort tid, i en tjänstemans privilegierade ställning, få gå igenom stora delar av museets gravyrbestånd och på detta sätt inhämta ej blott konsthistoriska, utan också kulturhistoriska kunskaper av det slag som man egentligen endast kan vinna genom att gå igenom en stor gravyrsamling. John Kruse älskade sitt arbete och var en utmärkt handledare och äldre kamrat åt den unge volontären. Och inom gravyrsalen rådde harmoni och glädje. Men han fick ofta nog en droppe malört gjuten i sin bägere. Man hörde allt emellanåt snabba och säkra steg ljuda mot parcketten och visste att det var museichefen själv som nalkades. Ludvig Looström var utan tvivel en framstående ämbetsmannabegåvning och ett kvickt och skarpt huvud. Längre styrde och ställde han såsom Konstakademiens högt betrodde sekreterare och han författade i denna egenskap det stora arbetet om Akademiens historia till dess 100-årsjubileum år 1886. Sällan har väl någon institution ägnats en så rolig men samtidigt respektlös minnesskrift som denna. Dess författare har dragit fram alla konstnärsträtor och intriger, all fåfänga och narraktighet, allt som legat gömt och glömt mellan pärmarna i Akademiens dammiga protokoll, och han har av sitt material ställt samman en frodig och av munter satir kryddad krönika. Han älskade att finna kvicka och slående uttryck och generade sig icke för att pisksnärtarna möjligen kunde träffa någon så att det sved. Den sarkasm som Looström lät gå ut över det förgångna fick spela också över hans samtida omgivning, och Kruse hade en känslig hud, där chefens snärtar både kändes och svedo. I museet funnos två äldre kamrater utom Kruse. Den ene var Georg Göthe, filosofie doktor på en avhandling om det gustavianska dramat

och en förnäm och grundlärdd humanist, som skrev fina uppsatser i konstfrågor i Nordisk tidskrift och som hugfäst sitt namn såsom vetenskapsman genom sin stora och grundläggande Ser-gelbiografi och som museiman genom den mönstergilla, också internationellt värderade katalogen över Nationalmusei gamla mästare. Göthe var omgiven av en aura av ädel förfining och var dessutom i besittning av en stilla och överlägsen spydighet, som gjorde att chefen näppeligen vågade sig på honom. Hans något yngre kamrat, den då ännu obefordrade amanuensen vid konstslöjdssamlingarna, Erik Folcker, höll sig mest för sig själv nere i sitt trånga tjänsterum till vänster om den stora trappan och umgicks försynt och stilla med de sköra och bräckliga ting han hade under sin vård och som han älskade. Livfull och energisk gick den unge extra ordinarien Osvald Sirén upp i sitt arbete med käck vederdöpfung av de italienska handteckningarna.

När jag tjänstgjort i museet ett par månader, kom intendenten en dag in och uppmanade mig att lägga in ansökan att bli antagen till e. o. amanuens. Någon vidare avlönning hade jag icke att emotse, men jag skulle, oberoende av hur mycket jag tjänstgjorde, få lyfta allt som stod till förfogande på det extra av-löningskontot, om jag minns rätt omkring sexhundra kronor. Jag blev helt naturligt överlycklig över att i alla fall vara inne på museibanan. Så småningom fick jag klart för mig, vilket hinder som från början ansetts resa sig mot min anställning. Museets f. d. e. o. amanuens Olof Granberg, dåmera bibliotekarie vid Konstakademien, som några år tidigare, när det kommit en fnurra på tråden mellan museichefen och honom, lämnat sin anställning, önskade på nytt vinna inträde vid museet, en önskan som emellertid icke delades av intendenten. Under sådana förhållanden var det svårt att anställa en ung och ännu föga meriterad man, och det var intet under att man tvekade inför Granbergs hotfulla uppsyn. Kort efter mitt anställande eller möjligen samtidigt med detta fick Granberg återinträda i tjänst i museet. Han blev sedermera intendent, men avsåg sig längre fram också denna syssla för att ha fria händer såsom

Bild 1. Bernhard Salin i Nordiska museets dåvarande styresmannarum.

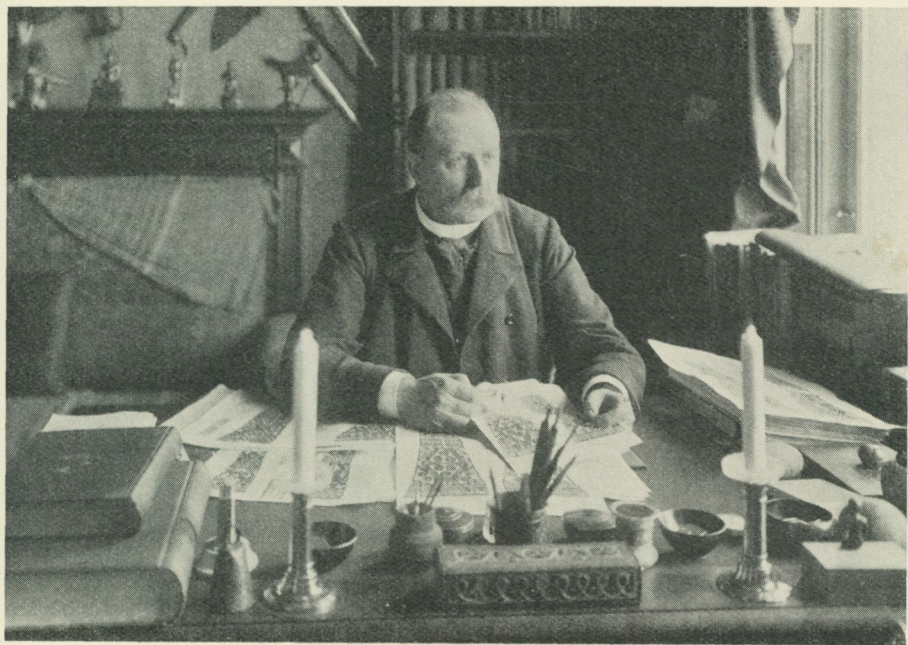

Bild 2. Hjalmar Stolpe vid skrivbordet i sitt hem.

konsthandlare och privatlärar. Under den tid Granberg arbetade i gravyrsalen hörde man på långt håll hans åskliknande och även när intet särskilt stod på färde nästan hotfulla stämma eka i det stora rummet och ute i trapphallen, om dörrarna stodo öppna.

Min tjänstgöring i Nationalmuseum skulle snart nog ta slut. En dag i februari 1904 blev jag anmodad att följande morgon infinna mig hos styresmannen vid Nordiska museet dr Bernhard Salin. Han önskade ett samtal med mig i anledning av att en plats såsom amanuens vid högreståndsavdelningen blivit ledig efter Johnny Roosval som beslutat sig för att lämna museitjänsten och slå in på den akademiska karriären. Jag vandrade ut till den nya byggnaden på Lejonslätten, vars norra länga ensam stod färdig, medan arbetet pågick på mittpartiet och den södra längan. Strand Anna öppnade porten för mig för första gången och visade mig vägen upp för den smala ektrappan till styresmannens rum, som då låg två trappor upp till höger. Där inne mötte mig Bernhard Salin. Han reste sig litet långsamt ur skrivstolen, räckte mig handen och såg på mig på en gång prövande och vänligt med sina vackra blå ögon under den öppna pannan. Efter ett kort inledande samtal som fick till resultat att vi blevo överens om att jag skulle lämna tjänsten vid Nationalmuseum och övergå till den nya sysslan vid Nordiska museet, förde han mig ned för trapporna till den stora hallens undre våning. Hallens norra del var den gången avstängd från mittpartiet med en provisorisk vägg, bakom vilken man hörde ljuden från det pågående byggnadsarbetet. Hela golvet var belamrat med högreståndsmöbler och inredningar från olika tider i ett kaotiskt virrvarr, där man fick använda den gamle rustmästare Holmström för att finna rätt och hitta det man vid ett visst tillfälle behövde få tag i, jämför bild 3. "Jaha", sade Bernhard Salin, "allt det här skall nu amanuensen katalogisera och bringa reda i, och sedan gruppera efter stilperioder, som få uppgöras med ledning av det här materialet, medan vi samtidigt studera i de kungliga slotten och på herrgårdarna och i stockholmska borgarhus och adelspalats från olika tider". Detta var i alla fall

Bild 3. Nordiska museets hall under förberedelserna för samlingarnas utställande. Den i texten omtalade provisoriska mellanväggen är här redan borttagen. I bakgrunden synas Livrustkammarens samlingar. Foto 1906.

någotting att ta i för en ung man, som förut aldrig sysslat med möbler och bohagsting annat än till eget torftigt studentikost husbehov. Men uppgiften var lockande, och styresmannens förtroende väckte min ambition och arbetsglädje. I en mörk vrå i samma rum i norra "absid"-utbyggnaden, där Edvard Hammarstedt höll till med sina "livskvistar" och julfåglar och andra signierier, fick jag mitt arbetsbord, och där skrevos kataloglapparna över museets stolar, skåp och kistor m. m. Mestadels var det icke mycken tid jag fick sitta. Hallen blev mitt dagliga arbetsfält. Därnere hade jag mitt material, och där ordnades i särskilt uppbyggda avbalkningar experimentrum, i vilka provuppställningar gjordes av möbler och inredningar från olika perioder. Dessa provuppställningar gävo bl. a. en uppfattning av vilka möbeltyper som saknades eller voro för svagt representerade i museet, och när det visat sig att vissa typer som voro oundgängligen nödvändiga för att ge en bild av möblerings-skicket under en period, icke funnos i fullgott skick eller i tillräckligt antal, så var det att ge sig ut att leta i antikvitetsbodar av högre eller lägre rang eller att på Bukowskis auktioner följa med och ropa på önskvärda föremål. Min företrädare Roosval invigde mig i dessa mysterier, och jag vill minnas att våra gemensamma första raider företogos i hästdroska för tids vinande. Sedermera gjorde jag nog mina strövtåg till fots och det är möjligt att det anspråkslösa uppträdandet medverkade till att ge mig gynnsamma priser. Antika möbler voro då för tiden inte särskilt dyrbara, i alla fall ej om man jämför dem med de priser man i våra dagar får betala. Det var icke få möbler som jag blev i tillfälle att köpa under den tid från februari 1904 till april 1906, då jag var anställd vid Nordiska museet. Och när jag nu vandrar igenom högreståndsavdelningen kan jag nicka åt många gamla bekanta, åt barockskåp, rokokostolar och empiresoffor. Jag erinrar mig ofta nog de omständigheter som voro förbundna med köpet och de pris som betalades. Ibland blev man vid en Bukowskiauktion rent häpen att få sig tillklubbade ett dyrbart föremål för så gott som ingenting, t. ex. en utomordentligt vacker och väl bevarad harpa i finaste franska Louis

XVI, snidad med rika blomstergirlander och lackerad i rött med utsökt målning — för 75: — kr! Andra gånger kunde överraskningen vid en auktion helt visst gå i motsatt riktning. En av de mest spännande episoderna under min tid vid Nordiska museet var då jag, efter överenskommelse med chefen, skulle ropa in ett stort parti vackert gyllenläder som hade säker proveniens från en herrgård i Södertörn och som vi ansågo oss oundgängligen behöva för inredning av vårt barockrum. Jag skulle få gå till 1.500: — kr. men vid auktionen steg priset till 2.500: — och jag hade djärvheten att ropa in partiet för museet trots denna höjning av priset. När jag kom ut till museet och avlade min rapport för styresmannen, kände jag nog en viss oro för vad han skulle säga. Men denna oro var överflödig. Bernhard Salin log sitt vackraste leende emot mig och sade: "Du gjorde rätt som slog till. Vi veta inte om och när vi få tillfälle att köpa ett sådant gyllenladersgarnityr. Var vi skall ta pengarna ifrån vet jag inte, men det får bli min sak".

Anordnandet av högreståndsinteriörerna i Nordiska museet var en av de mest spännande frågorna, föremål för ivriga och stundom heta debatter inom kretsen av museets tjänstemän. Några ibland dessa, det var framförallt dåvarande intendenten vid Kungl. Livrustkammaren friherre Rudolf Cederström, visserligen vid den tiden arbetande i sin samlings gamla lokaler i norra slottsflygeln men vår daglige kamrat i arbete och vederkvickelse, och dåvarande amanuensen och föreståndaren för Skansens kulturhistoriska samlingar, Axel Nilsson, kämpade för ett strängt vetenskapligt uppställningssätt som icke tillät komplettering av en ofullständig interiör med nya eller från annat håll komna delar. Bernhard Salin å sin sida ansåg det oundgängligen nödvändigt att inom museet åstadkomma rum från gångna tider som gävo en fullt levande bild av våra fäders bostadsskick. För honom sammanhängde denna fråga med en vida större. Och han ville i själva verket genom en för den stora allmänheten tilltalande uppställning av högreståndsavdelningen, möjliggöra en i princip vetenskapligt museal uppställning av museet i det hela. Saken var den att Nordiska museets store skapare, Artur Haze-

lius, ansågs ha efterlämnat ett musealt testamente av det innehåll, att museet inom sina väggar skulle ge konkreta och livfulla bilder i dioramaform av det svenska folklivet i olika landskap. Dessa dioramor skulle förläggas runt den stora hallen, ett motsvarande varje bågöppning i hallens bottenvåning. Denna plan hade sin utgångspunkt i de dioramor som varit anordnade i museets lokaler uppe vid Drottninggatan och som på sin tid väckt stor beundran. Den Clasonska museibyggnaden var ritad med tanke på dioramorna, men runt omkring hallbyggnaden med dess gallerier skulle läggas byggnadslängor avsedda för en systematisk museal uppställning av museets samlingar. Då dessa byggnadslängor av ekonomiska skäl icke kommit till stånd och då Artur Hazelius efter det planen uppgjordes vunnit möjlighet att på Skansen, i dess stugor och gårdar, på ett effektivare och sannare sätt giva bilder av den gamla folkliga kulturen, ansåg Salin att allt disponibelt utrymme inom byggnaden på Lejonslätten borde utnyttjas för en musealt och vetenskapligt tillfredsställande utställning av det rika material som blivit hopbragt och som borde ytterligare kompletteras. Denna hans ståndpunkt mötte ett energiskt motstånd från en del av Artur Hazelius gamla vänner, som ansågo sig förpliktade att tillse att stiftarens syften blevo fullföljda. Kampen om Nordiska museets uppställning med eller utan dioramor utkämpades icke endast inom styrelsen och inom kretsen av museets tjänstemän utan också på offentlighetens vädjobana, i pressen, på prosa och t. o. m. på vers. Jag minns huru Salin, då en ung entusiast i harmsna ordalag skaldat om hur Hazelius heliga arv nu skulle förvaltas av en "som på museihyllor sett sig blind", när vi om morgonen möttes vid föredragningen vemodigt leende frågade oss: "Har Ni sett hur en blind ser ut?" Bernhard Salin satte in hela sin personlighet för denna sak. Han avgick med segern och fick disponera hela museet för vetenskaplig uppställning, med det enda medgivandet att travéerna vid galleriets ändar i bottenvåningen skulle anordnas som stuguinteriörer, öppna mot hallen. Men han kände sig då också förpliktad att inom högrestandsavdelningen, för vilken det den gången icke var sörjt på Skan-

sen genom något Skogaholm eller något Stockholmskvarter, ge åskådliga helheter av möblerade gamla rum och icke enbart museisalar med inredningsfragment och möbler uppradade längs väggarna. Hela interiörer med väggbeklädnad, paneler, golv och tak, kakelugnar och fönster, funnos emellertid icke i museets förråd. Man hade tillvaratagit endast detaljer, som ansetts prydliga och förtjänta att bevaras. Den första fullständiga interiören fick museet genom en egendomlig slump. Av en stofftapet från ett gammalt hus vid Björngårdsgatan på Söder fatades en bit som tydligen suttit över en dörr. Vid undersökningen befanns det att denna bit vid tapetens nedtagande några år förut blivit kvarlämnad på platsen. Jag tog genast färjan över till Ränthästartrappan och gnodde iväg upp till Björngårdsgatan. Inne i det tillspillogivna gamla huset, och just i det rum från vilket tapeten tagits, sutto ett par dalkarlar och flätade korgar. Jag hälsade och såg mig omkring. Första ögonkastet sade mig, att jag stod i en fullständigt bevarad interiör från tiden omkring 1730, i vilken endast de delar fattades som vi hade i gott förvar i museet. Det dröjde inte länge förrän vi hade hela interiören uppmätt och nedtagen och den står nu infogad i museets högre ståndsvit. Så lyckligt låg det inte till med de andra interiörerna. I dessa måste man ofta nog utföra kompletteringar analogivis, med saker från olika håll och stundom hjälpa sig med rena rekonstruktioner.

Om denna sak var det nu vi tvistade, i museet under själva arbetet, på Sagaliden då vi åto lunch med chefen mitt ibland oss, och om kvällarna, efter slutat hemarbete, på stadens näringsställen, framför allt på det gamla Metropol vid Norrmalmstorg, som var museidiskussionernas stora bataljväld. Där slog vi oss ned vid vårt stambord, kväll efter kväll. Axel Nilsson dominerade samvaron med sin breda lekamen, sin ljusa och öppna skånska uppsyn, sin impulsivitet, uppslagsrikedom och slagfärdighet. Han var under dessa sina klang- och jubelår, då han var i farten från 11-tiden på förmiddagen till 4 på morgonen, ständigt selsatt med smått och stort inom museiarbetet, planläggning av hela avdelningar, uppsättandet av byggnader på Skansen, ritan-

det av montrar, låsar och allehanda apparater, främst den stora "lusknäppen" (desinfektionsugns smeknamn), ett sällsynt stimulerande umgänge. Man kände att det gick kraft av honom, och han hade krafter att dela med sig av så länge hans hälsas dagar räckte. I själva verket har Axel Nilsson för svenskt museiväsen betytt mycket mera än som framgår av protokoll och årsberättelser.

Hans motpol i mycket — ehuru de voro överens i sin kritik av hopplockade högreståndsiinteriörer — var Rudolf Cederström, som redan i ungdomen utmärktes av den pietetsfulla samvetsgrannhet och den stränga kritik, inte minst mot sig själv, som livet igenom kännetecknat hans personlighet och givit hans insatser i svenskt museiliv en tungt vägande auktoritet. Gustaf Upmark, som redan var en lycklig familjefader, deltog ej fullt så ofta i de museala symposierna som vi andra, ännu ogifta. Han hade redan lagt upp för sig de specialproblem inom det svenska guldsmidets historia som det är hans heder att ha löst, och sysslade inom museet med silvret och keramiken, avdelningar som lågo utanför de stora stridsfrågorna. Jag måste för min del medge att jag, hårt ansatt som jag var, kunde känna vissa betänkligheter mot en alltför stark komplettering eller alltför oviss rekonstruktion, och det kunde hända att jag nästa förmiddag yppade mina tvivel för Bernhard Salin. Han kunde då fästa sina ögon på mig, vemodigt förebrående, och säga: "Jaså, vill även du svika mig i denna sak?"

Någon gång i månaden brukade vi amanuenser samlas till ett slags klubbafton uppe på Sagaliden och hade då förenat med oss våra kolleger i amanuensgraden från Statens historiska museum, Riksarkivet och Kungl. biblioteket. Det var livliga och muntra aftnar, som ledde till en bekantskap och en vänskap mellan de unga vetenskapliga arbetskrafterna vid huvudstadens centrala kulturinstitutioner som var till gagn ej blott för oss själva men också för de verk, där vi arbetade. Forskningarna underlättades ömsesidigt, och sambandet mellan skilda delar av kulturhistorien bragtes till medvetande. Stundom infann sig också inom vår krets en äldre "amanuens", vars närvaro alltid

Bild 4. Axel Nilsson på fältundersökning. Foto från Lillhärda socken, Härjedalen 1909.

förvandlade ett sammanträde till en fest. Det var dåvarande amanuensen vid Statens historiska museum, professor Oscar Montelius. Eljest voro de äldre egentligen uteslutna från vår exklusiva amanuensfackförening, men för Montelius gjordes ett undantag. Han hade visserligen fyllt 60 år, hade bakom sig ett mäktigt livsverk och bar på en stor berömmelse. Men hans livsverk var icke något färdigt och avslutat, utan ett alltjämt fortgående skapande, och han bar berömmelsen lätt på sina skuldror. Han hade livet igenom över sig ett drag av en segerglad gosse som framgången och medvetandet om den egna styrkan gjorde generös och hjälpsam mot andra, icke minst mot de yngre. Han roade sig gärna med lekfullt skämt och kunde mången gång, för att vila sig från mera tankediger konversation, berätta historier i oändlighet, varvid han gärna återopade sig på att vara "professor, om inte i historia så dock i förhistoria". Men när det gällde, delade han med sig av sin lärdom och sin synpunktsrikedom.

En annan av de äldre, som också räknades och ville räknas som kamrat av oss unga, var Hjalmar Stolpe, Birkas utforskare och grundläggaren av Stockholms etnografiska museum. Det var hans stora bekymmer dessa år att Vetenskapsakademien ville flytta hans kära museum tillsammans med de naturvetenskapliga museerna ut till Frescati. Han ville ha det förlagt till någon lämplig plats på Djurgården i närheten av Nordiska museet, och dit ville han också förlägga den nybyggnad för Statens historiska museum som man redan på den tiden fann nödvändig. Han omfattade med iver en tanke som den gången var ny, medan den nu är gammal och självklar: att museerna voro till icke bara för vetenskapsmännen utan för folket, den stora breda publiken. Och han ansåg att museerna skulle ligga så, att det icke blev ett helt företag att uppsöka dem. Majoriteten inom vetenskapsakademien hade intet sinne för dessa synpunkter, eller funno möjligen att Frescati i sinom tid skulle bli tillräckligt bekvämt tillgängligt. Hjalmar Stolpe gick ensam i sina samlingar, biträdd av sin dotter och stundom av unga forskare, som dock mestadels befunno sig på expeditioner och då och då läto

höra av sig genom hemsända samlingar som fyllde hans magasin. Ej sällan hände det en kväll, när ett par av oss unga museimän sutto på Metropol eller Operakällaren, att Stolpe kom in, slog sig ned vid vårt bord och dröjde kvar ända tills dess att skurgummorna med sin attiralj av hinkar och sopborstar gjorde sitt inträde i lokalen. Det var inte värt för oss yngre att försöka bryta opp och skylla på trötthet eller arbete. Den generation han tillhörde var uthållig i den sällskapliga samvaron och hämtade ifrån denna vederkvickelse och inspiration för ett ofta bänbrytande arbete. När vi blivit utkörda från restaurangen blev det att följa Stolpe till hans bostad uppe på Östermalm och att sedan kanske i timal vandra av och an på gatan och höra honom berätta om sina planer och om sin kamp för att få dem förverkligade. Jag kände Stolpe redan från mina uppväxtår, han var en av min fars närmaste Uppsalavänner och hade gästtat vårt hem i Linköping mer än en gång, alltid spridande ett skimmer av festligt temperament och genial begåvning. Nu under mina museiår i Stockholm fick jag komma i hans hem och någon gång vid aftenlampans sken höra honom redogöra för sina uppmärksammade forskningar om naturfolkens ornamantik. Han berättade con amore om sitt arbete och lät undan för undan länk vid länk hakas i sin beviskedja. Det gjorde detsamma att dessa forskningar lågo mina egna intressen jämförelsevis fjärran. Det var en njutning och en upplevelse som man aldrig glömmar att ha fått blicka in i denne geniale forskares tankeverkstad. Sista gången vi unga kamrater sågo Stolpe var vid en arkeologisk och antropologisk kongress som ett tyskt sällskap anordnat i Stockholm sommaren 1904.

Kongressdeltagarna skulle anlända till Stockholm med en förhyrd ångare. De hade under ledning av riksantikvariern Hildebrand besökt Visby och skulle en viss dag på eftermiddagen enligt programmet ankomma till Stockholm och tas emot på Skansen, där styresmannen hade samlat sina trupper omkring sig. Då inga tyskar hördes av slog vi oss ned kring middagsbordet på Sagaliden, med chefen tronande i vår mitt. Middagsbordet hann bli både kaffe- och punschbord under eftermid-

dagens lopp, och inga tyskar hördes av. Men vi läto sannerligen icke förstämna oss. Oförmodat hade vi fått en anledning till en glad kamratlig helafton mitt i veckan, med gott samvete och under chefens vänliga ögon. Bernhard Salin var på sitt bästa humör, fylld av lekfullt, vänligt gäckande skämt, under vilket man alltid kände strömmen av hans hjärtas värme och i vilket hans rika intelligens bröt sig. Det är möjligt att han var på så gott humör att han sjöng "Soldatgossen", ett favoritnummer, som när det utfördes, betydde att han själv kände en vacker gossaktig glädje åt tillvaron och att han trivdes i den förtroliga kretsen. Så vilja vi, hans gamla vänner och medarbetare gärna minnas honom, tacksamma över att ha lärt känna och ha åtnjutit förtroende av denne högt förtjänte och gedigne forskare, denne vidsynte museiman och denna rika varma personlighet.

Men återvändom till de väntande museimännen på Sagaliden! Tyskarna läto alltjämt icke höra av sig, och vi uppsökte, när det lidit ett stycke frampå aftonen, vårt sedvanliga slagfält, Metropol. Och där förflöto timmarna som vanligt, delade mellan skämt och allvar, under det att marmorborden fylldes med uppställningsplaner och monterritningar. Det är egentligen synd, att icke dessa marmorskivor i odiskat skick kunnat införlivas med Nordiska museets arkiv. De skulle ha utgjort ett värdefullt material till museiuppställningens historia. Småningom bröto vi upp utan att ha sett skynten av en enda främmande arkeolog eller antropolog. Ångbåten hade blivit försenad, om av Visby sevärigheter eller av andra omständigheter förmåler icke historien. Och när den väl kom, höll den på att icke få någon kajplats, emedan färdledaren hade glömt av att anmäla att den skulle komma. Dagen därpå hade det anordnats en bankett för främlingarna i Grand Hôtels spegelsal. Det fanns just inget folk i sta'n mitt i sommaren, och alla vi unga uppbådades att vara med mot erläggandet av en synnerligen lindrig avgift. Oscar Montelius hade förmått intressenterna i Trälleborgs- och Sassnitzrouten att satsa det belopp som erfordrades för att göra banketten tillräckligt festlig. Han kvitterade artigheten med att hålla ett föredrag om Trälleborg—Sassnitzrouten i forntiden,

Bild 5. Lunch på Sagalidens terrass: Axel Nilsson, Emelie von Walterstorff och Gustaf Upmark. Foto från omkring 1905.

Bild 6. Från Skansens vårfest 1905: knektar från 1600-talet utanför Laxbrostugan. Till vänster författaren, i mitten Gustaf Upmark.

d. v. s. föredraget hette väl "De direkta förbindelserna mellan Sydsverige och Tyskland i förhistorisk tid", och vi unga svenskar njöto livligt av den lekfulla nonchalans och tjuvpojksaktighet, med vilken den store lärde behandlade temat. Efteråt var Montelius i ett strålande humör, men icke särskilt imponerad av den efter kongressers sed rätt brokigt sammansatta församlingen av dilettanter, damer och ett ej synnerligen stort procenttal av mera framstående lärde. När vi vår plikt likmätigt tagit hand om gästerna och underhöllo dem med en sakrik konversation om svensk kulturhistoria, kom plötsligen Montelius fram till oss och sade på sin klingande högsvenska: "Ge nu tusan i tyskarna, pojkar, och kom och drick punsch i stället!" Gästerna lyssnade betagna till den klangfulla stämman och frågade: "Was sagte der berühmte Montelius?" Så syntes Hans Hildebrand skrida genom salen med det mäktiga Odins huvudet, präglad av ett för tillfället något bistert allvar, och med Nordstjörnans storkors gnistrande på den av honom själv komponerade mörkblå uniformskavajen. Men borta i ett av salens hörn sågs en hel folksamling kring en blond högre man med ansiktet lysande av överlägsen humor. Det var Hjalmar Stolpe som stod där och förkunnade och berättade för en andäktig skara av småväxta och svarta tyskar, gentemot vilka han tedde sig som en härlig urbild av germansk skönhet och kraft. Det var som sagt sista gången vi sågo Hjalmar Stolpe i livet. Ett par dagar efteråt reste han ned till en etnografkongress i Stuttgart. Det blev långa vakor och många starka cigarrer i ett sträck, och så fick hans svaga hjärta den slutliga knäcken, för vilken han dukade under på nyåret.

Efter hans begravning gingo några av oss unga museikamrater direkt hem till Sune Ambrosianis gamla fädernehem, strax invid kyrkogården, och åto middag där under stilla samspråk om den bortgångne banbrytaren och den gode kamraten för gammal och ung. Och så följdes vi åt på genvägar mellan skogs-träd och över snöfält in mot staden, vars ljus lyste på avstånd. Vi hade känslan av att vi med vårt kamratsamkväm ärat Hjalmar Stolpe så som han själv skulle velat det.

Omständigheterna läto mig i unga år även lära känna och komma nära några av förgrundsgestalterna i det svenska museilivet utanför Stockholm. Den första museiman jag träffat var säkert Anton Ridderstad, grundaren av Östergötlands museum. Son av C. F. Ridderstad hade han ett påbrå av kulturkärlek och temperamentsfullhet, som han sannerligen inte svek. Han hade i ungdomen valt den indelte officerens bana och tillhörde vårt gamla ärofulla och av oss, landskapets söner, älskade Östgötaregemente, 1:sta livgrenadjärerna, där han slutade som kapten. Men militärtjänsten utfyllde icke hans tid — det gjorde den ju knappt för någon indelt kapten — och han kom tidigt att ägna sig åt lokalhistorisk forskning. Hans studier resulterade i det historiskt topografiska verket "Östergötlands beskrivning" och längre fram i arbetet "Östergötlands historia". Så började han samla föremål och fick ihop ett ganska rikhaltigt material från hembygdslandskapets kyrkor, herrgårdar och allmogehem, av skråsaker och av militärpersedlar. Till dessa samlingar lades snart den stora Dahlgrenska taveldonationen, som i ett slag gjorde Östergötlands museum till det på konst rikaste museet utanför Stockholm, Göteborg och Malmö. Dessa samlingar voro under min uppväxttid inhysta i den gamla Hospitalskyrkan i Linköping, men då denna rivits, överfördes de till ett f. d. folkskolehus vid Drottninggatan. Särskilt tavlorna kunde där finna en relativt god provisorisk uppställning, om också lokalerna voro alldeles otillräckliga. Ridderstad arbetade energiskt för museet, men tvivelsutan med en självrådighet, vilken han såsom stiftare fann vara fullständigt i sin ordning men som andra kunde oroas av. Det var icke gott att komma någon vart med den originelle, både sangviniske och koleriske mannen, och så blev slutet på visan det, att han tämligen hårdhänt lyftes bort från sin plats som museets ledare. Vid vaktombytet mellan honom och den nye intendenten, lektor Oskar Klockhoff, en förtjänt "nordist", skulle inventering verkställas av samlingarna och särskilt av tavelsamlingen, som på osäkra grunder misstänktes ha blivit egenmäktigt decimerad av Ridderstad. Jag anmodades att verk-

ställa denna inventering tillsammans med tillträdande och avgående och under högsta tillsyn av dåvarande landshövdingen och ordföranden i museistyrelsen, greve Ludvig Douglas. Uppdraget var synnerligen delikat på grund av de nämnda mistankarna, som dess bättre visade sig obestyrkta. Den gamle kaptenen orkade icke arbeta i det raska tempo som jag fann nödvändigt för att utnyttja de dagar, jag kunde anslå åt arbetet under min ledighet från Nordiska museet. Han fann det lämpligt att upplåta ett rum åt gången för min verksamhet och räknade då noggrant alla tavlor i rummet. Han misstänkte "satans arga list" och trodde mig icke mer än jämnt. Jag kunde ju gå någon vederparts ärende och smussla undan en eller annan tavla för att på det viset få honom fast. När tavlorna väl blivit räknade sade han, att nu skulle rummet ordentligt avstängas från de andra rummen, så att jag eller någon annan icke kom åt att snilla undan någonting ur dem. Och det var icke nog med att låsa dörrarna. Låsen kunde dyrkas upp och därför skulle dörrarna blockeras med tavlor, som ställdes i en hög framför dörrarna på ett sinnrikt och konstfullt sätt. Med detta barrikerbyggande fick jag vara den gamle herrn behjälplig, och när det var färdigt, förklarade han, glömsk av denna min medverkan, att nu var detta väl gjort och nu var det bara han som visste hur tavlorna stodo, så att om tavlorna sedan befunnos stå i annan ordning, var detta ett tydligt bevis för att några "rackare" varit framme och ställt till ohägn. Hur vi togo oss ut ur de barrikerade rummen kan jag icke komma ihåg. Inventeringen slutade emellertid på ett sådant sätt, att ingen skugga kom att vila på Östergötlands musei grundare, en man som väl kunde locka till ett skratt, men som förtjänar att "mera hedras ändå". Med alla sina egenheter var Anton Ridderstad en varm fosterlandsvän och en om möjligt ännu mera hängiven östgöte, och hans gärning följer honom i sanning efter.

När jag kommit ned till Göteborg år 1906, blev jag snart nog anmodad av lektor Fridolf Ödberg att hjälpa honom med att ordna upp en mängd epitafier som han funnit på Skara domkyrkas vindar och som han nu ville införliva med Västergöt-

lands fornminnesförenings samlingar. Ödberg var väl icke som Ridderstad grundare av sitt museum, men han kom att mäktigt utvidga det och han arbetade energiskt och med framgång för att det måtte få en egen byggnad. Han var till facket historiker och hade en tid varit rektor vid Skara läroverk. Någon betydande läroverksorganisator och chef torde han icke varit, men lärare och lärjungar vördade honom för hans goda, faderliga hjärta och hans hängivna kärlek till fosterlandet och till hembygden och dess minnen. Ödberg var icke västgöte utan norrlänning och bevarade livet igenom den norrländska accenten som gav sin egendomliga prägel åt hans vid högtidliga tillfällen flödande värtalighet. Mer än en gång var jag tillkallad för att bistå honom med råd och dåd eller för att hålla föredrag vid Fornminnesföreningens årsmöten. Dessa voro verkliga lokalpatriotiska högtidsstunder, då den västgötska hembygdskärleken blommade i hägnet av landshövding och biskop, inom kretsen av godsägare, präster och skolmän och av Skara stads borgerskap. Ödberg höll alltid tal. Han kunde börja att tala för någon av de närvarande, t. ex. för dagens föredragshållare. Så kom han hastigt in på någon stor västgötsk märkesman, "den store, ädle och utmärkte fosterlandsvännen, guvernören i Riga Anders Eriksson Hästehuvud", eller "den store, ädle och utmärkte fältmarskalken Lennart Torstensson", eller "den fromme och store biskop Brynolf" och slutade talet med att utbringa ett fyrfaldigt leve för vederbörande gamle ärevärdige västgöte ur det förgångna. De kringsittande tillropade honom: "Nå, men föredragshållaren!", varpå Fridolf Ödberg jämkade peruken till rätta efter det eldiga hurrandet och började ett nytt inspirerat tal till föredragshållaren, vilket nya tal dock snart nog urspårade liksom det föregående och utmynnade i ett nytt leve för en gammal västgötaheros. Men aldrig kom föredragshållaren otackad från samkvämet, och alltid bevarade han från en sådan stund en känsla av varm glädje och tacksamhet å sin sida, över att ha lärt känna och bli vän med denne Skaralektor av den gamla goda stammen. Jag brukade dessa högtidsdagar bo i Ödbergs hem och när vi vid halv 10-tiden vandrade iväg till lek-

torshemmet på andra sidan järnvägen, invid det historiska Gäla-kvist, hade den vänliga lektorskan, född Dahlgren, alltid punschen på is. "Si, den här dagen", sade hon, "har Fridolf alltid talat så mycket och hurrat så mycket, och så kan han gott behöva något som lenar stämbanden". Makarna Ödberg voro barnlösa, museet blev deras barn och arvinge. Fridolf Ödberg var outtröttlig i sitt intresse och gick i alla väder på de kalla vindar, där museets samlingar till stor del voro förvarade, och skydde icke att äventyra sin hälsa för den sak som var hans stora kärlek. Han förblev även den historiska forskningen trogen och har författat intressanta avhandlingar och uppsatser, särskilt om 1500-talets historia. Dessa utmärka sig för den egendomligt intima och personliga syn på människor och tidsförhållanden som lät Ödberg känna med ej blott de agerande utan också med deras släktingar och fränder. Han tänkte sig t. ex. in i vad fru Anna Bjelke till Åkerö kände, när hennes söner, som skött sig så väl och gjort en vacker karriär, den ene efter den andre fingo låta sitt liv för Karl IX:s bödelsvärd — ett sätt att se historien som är ovanligt och kan förefalla originellt, men som kan ha sin mening också det, då det gör det förgångna närvarande och mänskligt. För Ödberg var den goda mänskliga och medkännande synen på tillvaron, den förflutna som den närvarande, en nödvändighet. Han var till sitt hela väsen godhet och hjärtlighet, och hans pietas mot det förgångna var pietas också i meningen av fromhet.

En tredje av de gamla museipionjärerna, Algot Friberg i Jönköping, grundaren av Norra Smålands fornminnesförenings museum, kan ställas i motsättning till Ridderstads obalanserade temperamentsfullhet och till Fridolf Ödbergs blida romantik. Han var icke "knekt" som Ridderstad, han var icke en lärd lektor som Ödberg. Han var ingenjören, den praktiske mannen. Men värmen i hans kärlek till minnena var icke mindre än deras, fastän den förenades med större praktisk klokhet. Han ägde och drev en egen förnicklingsverkstad inom Huskvarna stora fabriks-etablissemang och hade genom denna en trygg bärgring utan att vara pressad av ett arbete, som tog upp hela hans tid.

Så hann han med att utföra omsorgsfulla grävningar, att flytta stugor och andra byggnader till stadsparken och att skapa allsidiga och goda kulturhistoriska museisamlingar, i vilka hans saklighet och sunda realism röjer sig. Han utgav också den förträffligt redigerade fornminnestidskriften för Norra Småland, till vilken hans av arkivforskning livligt intresserade maka lämnade många värdefulla bidrag. Vänsäll och gästfri var han den fasta punkten vid mina många föreläsningsbesök i Jönköping, under år som gått. Algot Friberg står som en av de bästa representanterna för den generation av frivilliga, som skapat de svenska landskapens museiväsen.

Museiman i egentlig mening blev aldrig "Masse" Klintberg, Visbylektorn. Han var som språkman intresserad av dialektforskning — särskilt har han gjort förtjänstfulla insatser i studiet av sin närmare hembygds dialekt, Laumålet, och därjämte sysslade han med det forskningsområde, som tyskarna kalla "Wörter und Sachen" och torde väl vara den första här i landet som inom detta gjort ett mera betydande arbete. Han förestod en tid, just under mina studentår, den av P. A. Sæve grundade Fornsalen i Visby. Något sken av djupare kunskaper på arkeologiens, konsthistoriens eller etnologiens område gav han sig icke. Jag minns hur han instruerade gymnasisterna, som höllo vakt i samlingarna under öppningstiden på söndagarna: "Om det kommer någon och frågar efter vad ett föremål är och ni inte vet det, så putt det i låden, sorkar!" Han demonstrerade med stolthet de präktiga medeltida gotlands-sigillerna och hävdade, f. ö. fullkomligt riktigt, att Gotlands vattendjur icke är ett beskedligt lamm utan en kraftfull gumse. Okuvlig var hans egen kraft in i den sena ålderdomen och mer än en torde minnas, huru han vid en jubileumshögtid i Nordiska museet i klangfulla och präktigt föredragna strofer frambar gutarnas hyllning.

Ja, detta är nu några minnen från mina tidiga museiår, minnen, som framför allt äro mängda med tacksamhet mot de museikallet hängivna, starka och rika personligheter, vilka det förunnats den unge begynnaren på banan att möta. Det är egen-

domligt att tänka, att de, som vid den tiden intogo de främsta platserna inom det svenska museilivet, så gott som alla hade fått sin utbildning för helt andra uppgifter och inom andra vetenskapliga fackområden än dem, som närmast angå museerna. Hildebrand och Montelius voro historiker, Hjalmar Stolpe var från början zoolog, Looström, Göthe och Kruse voro litteraturhistoriker, Bernhard Salin hade visserligen som konsthistoriker valt ett ämne, från vilket övergången var naturlig till hans livs stora forskningsbragd på den gammalgermanska djurornamentikens område. Av museimännen utanför Stockholm voro inga utbildade för museala uppgifter, och flera av dem saknade helt humanistisk vetenskaplig utbildning. På det ena som på det andra hållet var det de starka nyskapande personligheterna som bröto nya vägar. De stora ledarna i huvudstaden grundade själva de vetenskaper, inom vilka de vunno ett namn. Museimännen ute i landet grundade sina museer och vunno under arbetet erfarenheter och kunskaper. Vårt museiväsende har vuxit fram, icke ur ämbetsmannamässig rutin, utan ur originella, levande och hängivna mäns arbete.

Även om de svenska museimännen i våra dagar gå till sitt värv med en bättre vetenskaplig och praktisk skolning än som var flertalet av deras föregångare förunnad, så veta de, att det icke är på de visserligen nödvändiga teoretiska och tekniska förutsättningarna deras gärning främst beror, utan på personlig initiativkraft och skaparförmåga, på hängiven och offervillig arbetsglädje. Och i detta medvetande se de i de gångna generationernas museimän vördnadsvärda förebilder.